

HELETA ETA ELIZANBURU

Heleta, 1995-05-26

Xipri Arbelbide

Mixel Elizanburu heletarraren berri jakiteko begiratu dugu zer lur eta girotan sortu den. So eginen dugu herriko beste idazleak nor diren eta nolakoa zen Heleta haren denboran eta aintzineko urteetan.

Idazleentzat gibelka joanen gara orainkoetarik hasiz. Bost bagira bizi Jan Pierre Mendiburu bertsolaria, Mixel Etxeverri kantaria, Jon Casenave, Piarres Aintziart eta ni ...

Jan Pierre Mendiburu Ospatilekoa da, bertsolari bezela ezaguna. Bertsuak eta kantuak egiten ditu idatziz ere. Aurkituko dituzue Otxalde, "Pantxo eta Peio", "Xalbador eta Ihidoy", Joseph Lafitte, eta Mixel Etxeverriren dizketan; dizketan grabatuak izan gabe "Alaiak" taldeak eta "Brave eta Bessonart-ek" kantatuak bestalde. Liburu batetan agertu ditu bertsolaritzaren araudiak.

Bi antzerki baditu idatziak: *Gure Borda* eta *Ezkundu eta ezkonduak*, biak emanak izan dira.

* * *

Mixel Etxeberry-k ere badu kantu bat edo beste eginik.

Jon Casenave sortzez Lehuntzekoa da eta Heletara ezkondua. Aspaldi hasia da idazten eta Hordago etxean agertu dira bere lehen olerki bildumak: *Zutaz amoroski* eta *Itsu Mandoka*. Mattin Lartzabal-ekin idatzi zuen *Azkenian dilindan* elaberria, hau ere Hordagok plazaratua. Azkue saria irabazi zuen *Ordu alferren segida* elaberriarekin. Hontarik ateraia da *Bidaia* Zabaletzek egin ikusgarri musikala. Beñat Axiari eta Oskorriren dizketan ere aurkituko dituzue Jonen bertsuak.

Maiatz aldizkarian idazten du.

* * *

Piarres Aintziarti bi liburu plazaratu dizkio *Maiatz*-ek: *Euskalherrian bizikletari*, Euskal Herrian barna egin bidaia baten kronika eta *Biziaren bazte-*

rrean bere autobiografía bat, nik dakitala, bakarra gure literaturan, molde horretakoa. Bestalde, *Maiatz* aldizkarian ere idazten ditu artikuluak.

* * *

Azkenik hila, Etienne Salaberry, Garrako apeza, geroago aipatuko dugun baten familiakoa. Bere bizi guzia filosofia erakasle pasatua du Uztaritzeko seminarioan eta gero Villa Pia lizeoan Baionan.

Joan den gerla denboran Alemanian preso egona eta handik sartu ondoan aste oroz bi artikulu idatzi ditu *Herria*-n. Bat euskaraz, lehen orrialdean, *so egilea* izenpetzen zuela, bestea azken orrialdean, frantsesez, “La tribune libre du Prisonnier”. Ez zen artikurik Europa, Baigura eta Heletaren aipamenik gabe.

Bi liburu idatzi ditu euskaraz. Bat *ene sinestea*. Tituluak erakusten ez duen bezela, bere fedez besterik aipu du autobiografia horretan. Urte hartan apez batek erlisionea ez zen gai batetaz egin liburu bakarra nire ustez.

Bigarrena, *Beñat ene adiskideari*, gazte bati idazten zizkion gutunak.

Jakin aldizkarian badu artikulu luze bat filosofiaz.

Frantsesez ere bi liburuxka idatzi ditu.

Norbaitek noizbait biltzen balitu *Herrian* idatzi dituen artikulu guziak babilteke zenbait libururena: dotzена erdi bat orrialde aste oroz, hiru ehun bat urtean. Egin karkulak zenbat heldu den hogoi eta hamar bat urtez.

Arnaud Aguirre Irybarnegaray ezagutu du Etienne Salaberry-k 1932an zendu baitzen, Juvenal martyr deitzen zen fraile bezela. Etxe honetan sortu zen, Larralde, bataiatu duen apez gorriak izenpetu ageriak erakusten duen bezela. Aita Tolosako zuen: Bixente Aguirre, sartzeko ate gainean eta supazterreko harri ederrean ikus daiteke izena. Haren gatik dut ene haurtzaroan beti entzun etxe hau “Bixentetea” zela nahiz aspaldiko izena “Arantxokoa” duen. “Norbeit” zitekeen etxearen izena aldatu bazuten jendek. 1806an sortua, Tolosan beraz, ekainaren 2an Juan Batista Aguirre eta Mariana Zubillaga ziztuelarik aita amak. Karliten gerla gatik etorri zen ihesi honara frailearen iloba batek erran didanaz.

Mari Iribarnegarai Heleta Barbetegiko alaba dendariarekin ezkondu zen 1839an: bere ofizioa “alpaga-tier”, erran nahi baita espartin edo espartin oihal egile, dirua ematen zukeen ofizioa denbora haitean ikusiz etxe honetan hemen egin dituen obrak (1).

(1) Vicent Aguirre eta Marie Iribarnegaray-en ezkontza.

Zazpi haur izan zituen. Seigarrena, Arnaud, Heletan hain segur Eñaut deitzen zutena, idazlea, 1850ko otsailaren 11an sortua. Lopez Mendizabalek dioelarik Tolosan sortua zela kondatu ziola berak behin baino gehiagotan gaizki ulertu du. Herriko etxeko sortzeen kainerrean eta bataiokoetan hemen sortua dela ekarria da (2).

Saletar fraileetan sartu zen 1864an, Inocentius bere herritarraren segida hartu zuen Hazparneko ikastetxeko zuzendari bezela, 1902an. Aintzinean ibilia zen Uztaritz, Pabe, Plaisance du Gers, eta Hazparnen berean ere (1868-69, 1871-79, 1880-92). Hazparnetik landa, Donostia, Gallarta, Irun eta Maulen egon zen, Mauleko agurerrian hiltzeko 1932ko otsailaren 7an.

Eskualduna astekarian idatzi zuen eta 1899an plazaratu zuen *Vocabulaire trilingue français-espagnol-basque* liburua, Lamaignière inprimategian 224 orrialdekin: Hazparnen baziren Frantzia, Espainia eta Euskal Herriko ikasleak eta deneri frantsesa irakasteko idatzi zuen liburu hau.

Broussain-ek Azkueri idatzi gutun batetan irakur daiteke “Je vous apporterai le 18 à Fontarrabie le recueil des chansons populaires du frère Juvenal”. Hori ere baditake nonbeit baina nehork ez du oraino aurkitu.

* * *

Mixel Elizanburuz bere aitamak baizik ez ditugu aipatuko.

1826ko otsailaren 18an sortu zen Errekartian, aita zuelarik Jean Elizanburu “préposé des douanes à la brigade de Hélette” eta ama, Gracianne Indart (3).

Ondoko urtean sortu zen Jean anaia, Zaldunbidia, etxean gure haur denboran Kauteraainia deitzen genuena; egia erran, ate gaineko harrian idatzia da Jean Goussou kauterak obra batzu egin zituela etxe hortan 18garren mendean.

Hiru urte berantago, 1830ko hazaroaren 2an sortu zitzaien arreba bat, Jeanne, Zeanbelar Etxezaharrean. Iduri luke gure mugazainak urte oroz egiten zuela Jondoni Martine.

* * *

Elizanburu sortu zelarik bazuen zenbeit urte zendua zela Santiago Garra de Salagoiti apez, Garrako semea, 1808an hil baitzen idazle hau.

Herriko Etxearen gaineko harrian irakurtzen ahalko duzuen bezela 1736ko martxoaren 4an sortua zen, beste apez ainitz eman duen Garra etxe infantzo-

(2) Arnaud Aguirre-n sortzea.

(3) Michel Elissamburu-ren sortzea.

nean: zortzi kondatu ditugu 19. mendean, horietarik 5, Santiago deitzen zirelarik.

Aipatzen duguna Akizen apeztu zen, nahiz Amikuze eta Oztibarre ziren Akizeko diosesarenak, Heleta Baionarena zelarik. Bikario Jeneral izan zen filosofia irakatsi ondoan Tolosan eta Lyonen.

1776an ardietsi zuen, lehiaketa baten bidez, Baionako mariñel eskolan, hidrografia irakasle postua. Frantziako hidrografia irakasle guziei gutun bata igorri zien beren irakaskuntzaren berri jakiteko. Bihi baten programa ez zitzaion gustatu eta berea egin zuen. 1781an inprimatua izan zen “Académie des Sciences” erakundearen eta Condorcet markesaren baimenekin *Les éléments de la science du navigateur* titulupean (4). Luzaz ez zen beste libururik baliatu Frantziako mariñel eskoletan. Irakasle ona zitekeen zeren eta 19. mendean hark formatu kapitainak ikusten dira Frantziatik Hego Ameriketara zihoazen untzien kapitain eta hori, Le Havre bezen handiko portuetan.

1791an Narbonara igorri zuten hango mariñel eskola sortzeko. 1794an Donibaneko eskola sortzeko itzuli zen Euskal Herrira eta hor bururatuko du bere bizia.

Arte horretan izan zen Iraultza famatua. Zin egin zuten apez errepublikanoetarik izan zen, eta zin egin zutenetan bere apezgoari uko egin ez zioten bakarretarik.

Heletako erretor ofizial izendatua izan zen 1793an (5), erretor bikarioak Elizondora joan zirelarik ihesi. Ez dakit noiz arte egon zen hemen.

Bere burua euskaldun senditzen zuen eta euskaldunen fama gora nahi zuen. Hark zuen frogatu Renau D’Elizagarai famatua euskalduna zela, Armen-daritzeko seme eta ez Biarnesa aintzek zioten bezela. Ordukotzat dio euskaldunek aurkitu zituztela Amerikak Kristobal Kolonek baino lehen, balea arrantza egiten zutelarik Ternuako itsasoan.

Euskal Herriko eskoletaz ere arranguratu zen: “Departamendu guzian ibili naiz. Ez dut eskola plantako bakar bat ikusi” dio. Irakasleak formatzeko bi eskola proposatu zituen. Bat Paben, bestea Donibanen, hau bere gaian hartzen zuela, irakaskuntza urririk emanez.

Irakasle gaiari eskatzen ziena: idazkera ederra, ortografia ona, izartzen jakitea eta irakaskuntzarako jitea. Hiru hilabetez formatzea proposatzen zuen.

Ez dakigu zer ondorio izan zuen Garraren proposamenak baina 1791an bozkatu baitzuten lege bat mariñel eskoletaz, ministroari eman zizkion aholkuen araberako legea izan zen. Iduriz Donibanen ez da behin ere izan irakasle eskolarik. Euskal Herriko irakasleak Biarnon formatuak izan dira beti.

(4) Santiago Garra-ren liburua.

(5) Santiago Garra apez iraultzaile Heletan.

XIX. MENDEKO GIROA

Horra beraz Heletako idazleak. Santiago Garra Salagoity apez irautzaitetik eta Elizanburu erregetiar eta xuri errabiatuta gaitzeko bidea bada. Zoin da zinez Heletako semea?

Heletarrak iraultzaile ziren Iraultza aintzin. Etxetiarrek parte hartzen zuten herriko biltzarretan nahiz Nafarroako ohiduren kontra. Eta Nafarroako estatuek oroitarazi zutelarik lege zaharra, etxetiarrek bildu ziren eta beretarik bat izendatu, behar zen tokian behar zena egin zezan gauzak aldatzeko (6). Zergak finkatzen zituzten biltzarretan parte hartzen ez bazuten, ez zutela zergarik pagatuko. Ez zela zuzen etxeko nagusien minoriak mana zezan gehiengoa zuten etxetiarrei.

1756a arte lau juradoetarik bat etxetierra da normalki ez zuketelarik biltzarran parte hartzen ahal ere.

1789ko biltzar batetan, Iraultza hasi aintzin, badira lau emazte (7). Frantzia 1945ean izanen dute bozkatzeko eskubidea emaztek!

Iraultzak finkatuko duelarik 5 egun soldataren heineko zerga pagatu behar dela bozkatzeko eskubidea izateko, Heletan erabakitzen dute eguneko soldata 10 sosetakoa izanen dela (Hazparnen eta Bastidan 20 sosetako delarik) ahal bezenbat herritarrek goza dezaten bozkatzeko eskubide "baliosa" (8). Eta etxe bezenbat bozkatzale izanen da lehen bezela! 186.

Iraultza elizaren kontra bihurtu zelarik, helatarrak ere Iraultzaren kontra bihurtu ziren eta bestalde egin ahalak egin ziztuzten soldado ez joateko (Espainiarekilako gerla hemen izan zen: 105.000 soldado Iparraldean 100.000 jende ez zitekeelarik 1848an bigarren errepublika sortzearekin, Iholdiko kantonamenduan kontseilari nagusi edo deputatu foral gorria izan zen: Dindaburu, Hoztako notario eta auzapeza, Xahoren aldeko errabiatua. Oihanen legea aldatzearen alde ziren eta Napoleonekin galdu bozkatzeko eskubide "baliosa" berriz ardietsia zuten. Errienta baitute propaganda egile handiena, Heletan Napoleon III-ak erabaki zuen bere kargutik kentzea: auzapeza, kontseiluko jaun, notable eta izenpetzen dakiten guziek gutun bat igortzen dute beren errientaren alde. Hor ikusten ditugu izenpetu dutenetan, auzapez, uxer, notario, kontseilua osoan, elizako fabrika eta jaun erretorra bera, Larralde, Agirre frailea bataiatu duen hura hain zuzen. Hau ere ideia beretakoa zen "aux idées politiques fort douteuses" diote erdaraz (9). Gorrien aldekoa, nahiz apezpikutegiak apez guziori gomendatua zien zuri bozka zezaten eta bozka araz. Ikusiz denbora haie-

(6) Etxetiarren sindika Herriko biltzarrean parte hartzeko.

(7) 4 emazte herriko biltzarrean.

(8) Bozkatzeko eskubide baliosa.

(9) Errienta kargutik kendua; apez gorria.

tan apezpikuak zuen larderia, beste bide bat hartzeko, gure erretorrik ez zukeen dudarik bere hautu politikoaz.

Izenpetu zutenetan, bi Agirre, baten izena ez da emana baina bestearena bai, Mariano, eta hau Hegoaldeko izena da; Bixenteren familiakoa ote zen? Izenpetu zutenetan ere 4 mugazain.

Elizanburu hoin zuria eta erregetiarra izan bada ez zait iduri Heletatik duen ideologia hori. Frantzia behere horietan ibili delarik ditu beretu ideia horiek.

Aguirrez beste bi hitz erran nahi nituzke. Ez zen Hegoaldeko bakarra Heletan ez eta lehena. 18. mendean ikusi ditut Arrankudiaga, Bilbo, Barrakaldo, Donostia, Labio, Nabarte eta Garraioako jendeak.

Heletarrak ere joaten ziren Hegoaldera. Bat hil zen Garesen Konpostelara zoalarik beilaz, beste heletar batzuekin, Beste bat Tuteran, teilagin zelarik. Mende ondarrean, geroztik ere gertatu den bezela, Santiago Aingidart Bergarako neska batekin ezkondu zen eta Madrilen gaindi egon ondoan Tolosan finkatu, Beñat Haran, beste hemen.), errekezisioneri ihes egiteko, apezak gordezkeo.

Tropa Frantsesak Espainiatik itzuli zirelarik, Español eta Frantsesen muga Heletan izan zen 8 hilabetez. Heletan ziren armada frantsesak. 1813ko uztailetik eta 1814ko otsaila arte Euskal Herria larrutu zuten Frantsesek, beren jeneral batek zioenaz etsaiaren lurretan ere ezin onartuak izanen baitzen haien jokamoldea (10).

1814ko otsailaren 14an hemen hasi zuen bere eraso Wellington Ingelesak, Soult Frantsesaren kontra, Heleta eta Lekorneren mugetako ordokian: “Martiren ordokia” deitzen dugu hori, ez baitu beste komentariorik behar.

1821an 4745 libera damu domaia hunki zuten Parisetik. Iduriz armadak herriari ofizialki eskatua pagatzeko zen; errekezizione eta horrelako; ez gerglaren makurrak ordaintzeko, ez eta zortzi hilabetez soldado frantsesek egin sarraskiak (11).

Zorraren parte bat baizik ez zen eta 1833an ikusten dugu herriko kontseilua protestatzen zorraren bigarren partea etortzeko delakotz. Ez da sekulan agertzen etorri denik, nahiz 1821an “gerglaren zorra sakratua zela” oroitarazten zuten heletarrek.

1833an ikusten dugu ere arazo gogorrek badituztela oihantzainekin eta hartu erabakiak ez badira aldatzen herriaren erdia gutienez hondatua izanen dela: bazter guziak ametez estalgiak ziren eta kabalek ez zuten alatzeko eskubiderik “oihanak” ziren tokietan: bizkitartean ameztoi eta larre baitezpadakoak ziren

(10) Soldado frantsesen basakeriak.

(11) Euskaldunak soldadoek larrutzen dituzte.

hemengo laborarientzat. Oihanen auzia Xahorekin trenkatua izanen da, II. Errepublikak etortzearekin 1848.an. Horra Xaho gorriaren alde izateko arrazoi bat!

Jendea ez zen Bonapartista edo erregetiar izaten ahal Elizanburu haurra eta fraile gazte zelarik, oihanetaz eta gerlako zorraz Parisekin zuten auzia gatik.

Heletar batekin sozietate bat muntatzen zuela auerdinta egiteko.

Horien ganik ikasi ote zuen Heletako bidea Agirrek?

Beñat Haran, Buenos Airesetan aberastua zen eta Tolosara joan aintzin etxe bat eresia zuen Baionan 15.000 liberetan. Izana zen beste heletarrik ere Ameriketara: hargin bat Kaienan Baionako burges batentzat etxea eraikitzen. Beste bat Santo Domingon hil zen 68.000 liberako diruketa utzirik. Ondoko egina zenak, Larre medikua igorri zuen diruaren bila, 7.000 libera ematen ziola lana eta bidaiari sari.

Kanpoan ibiliak ere, apezak, notarioak, medikuak (ikasketak Aix en Provence eta Montpellier-en eginak zituzten Heletako Larre medikuek), Santamariako jaunak armadetan, Beltzuntze kolonela, Lamarens kapitaina, barberoak (bidaiari bat egiten zuten itsasoan, lanean ofizialki hasi aintzin). Etxe bat deitzen da Mariñeldegia eta 18. mendean 2 heletar hil dira itsasoan gure jakinean.

Kanpotik etorkin ainitz bazen: izenak ikustea aski da; Dumon, Dubois, Duclos, Goujon, Laborde, Lapeire, Lajunie, Marot eta beste. Gehienak ofizialeak. Baziren ere 18. mendekotzat mugazainak: "la vigie du tabac" aipu da eta Lajunie "receveur au bureau des domaines" ekarria da. Hona Heletako mugazainek izenpetu paper bat 1803an: an dix de la République (12).

1782an Lekorneko emazteak oldartu ziren: emazte batek Heletako pagagia pasatu zuen bere mugasaria eman gabe, 1553 eta 1688ko arrestra batzuen araberaren egin beharko zukeelarik: dena hortarik abiatu zen (13).

Horiek denak erakusteko heletarrak ez zirela zoko batetan bizi ziren moda zaharreko jende batzuk, mundu zabaleko berri jakin gabe. Froga bat gehiago, Elizanbururen ideologia ez zela Heletakoa.

IPARRALDEKO GIROA

Heleta besteak ez bezelako herri bat ote zen? Ez! Oihanen arazoa aipatu baitugu, Iparralde guziak sofritzen zuen Parisek egin lege horretaz eta bazterrak zapartatu ziren 1848an bigarren errepublika sortzearekin. Jendeak oldartu ziren Donibane Garazi, Armendaritze, Amikuze, Oztibarre, Muzkildi eta Atarratzen. Oihaintzainak tirokatuak izan ziren eta bahituak. Armada sartu zen Atarratzen.

(12) Heletako mugazainen pasaana.

(13) Heletako muga Iraultza aintzin.

Amikuzeko oldartzearen ondotik, Bithiña eta Behauzeko auzapezak kargutik kendu baitzituzten, Behauzeko kontseiluak hura bera eman zuen berriz karguan eta bigarren aldiz kendu behar izan zuen kargutik Parisek.

Ordukoa da Barbier-k kondatzen duen Lohilakat-en istorioa. Oldartzeen ondotik auziak izan ziren. Abokatek azpimarratu, Pariseko libertate haizeak pusaturik altxatu zirela laborariak. Eskerniaren doiako gaztigua eman zietan zenbeiti, gehienei osoki barkatu, salbu mugaz bestaldera ihesi joanak zirenei. Auzitegien eztitasuna ikusirik, hauek etxera itzuli ziren. Zenbeit hilabete berantago jujatu zituzten eta artean giroa aldatua baitzen, preso eman: hauetarik izan zen, Erramun Mindurri Lohilakateko nagusia eta 3 urteren presondegia eman zioten, 500 frankoren izuna bestalde.

Iparralde guziak gorri bozkutzen zuen, ezker muturreko Xahoren alde: ez zen deputatu pasatu, Biarnon ez zuelakotz aski boz bildu eta bozemaile gehiena Biarnon zelakotz. Deputatu pasatu ziren Renau eta St Gaudens ere gorriak ziren baina moderatuagoak.

Libertatearen zuhaitzak landatu baitziren herri guzietan, apezak benedikatzten zuen eta askotan apezak zuen mintzaldia egiten, hala nola Arbelbide batek Domintxinen. Toki bakar batzutan baizik ez zuten gogor egin apezek hala nola Landibarren: ilundu eta sartu baitzen apeza etxen, atea ez zuen ideki nahi izan gazteei eta aizkora ukaldika hautsi zioten, artean leihotik ihes egiten zuela.

Oztibarren bandera gorria eman zuten libertatearen zuhaitzaren puntan Ibarla, Bunuze eta Donaixtin. Dendaburu kontseilari nagusia hiru aldiz preso eman zuen Donapaleuko auzitegiak. Presondegitik atera zelarik, gazteak atean zeuden dantza jautziak ematen zituztela beren gizonaren ohoretan. 200 jendeak igurikatzen zuten Lartzabelako bide kurutzean Bunuzera laguntzeko 3 atabal eta bi banderekin.

Elizanburu Hazparnen zelarik zuten Napoleon hautatu Errepublikako lehendakari frantsesek, ez ideologiagatik, baina biziki aberatsa zela eta dirua emanen zuela uste zutelakotz. Departamenduan 60.000 boz bildu zituen, bigarren zelarik Cavaignac 11.000ekin. Frantzia mailan Napoleon-ek 5,5 milioi boz izan zituen, Cavaignac-ek 1,5 eta Ledru Rollain-ek 371.000, hauek biak ezkerrekoak zirelarik.

Harritzeko bada ere Cavaignac gorriari eman zion gehiengo Hazparneko kantonamenduak (911 boz, Napoleon-ek 542!) honen aita zelarik izana terrorismoaren buru hemen iraultza denboran. Baionan 2658 boz bildu zituen inperadore beharrak, ezkerreko Cavaignac eta Ledru Rollainek 2622 egiten zutelarik.

Hazparnen larrukin eta laborari ziren jendeak eta Bordaxurik "bur jesak" deitzen dituenentzat ari lanean, hauek baitzuten dirua egiten lurreko mozkinak

eta larruak komertzializatuz. 1846an gosetea izan zen eta karrikako saltegiek janariak biziki kario eman zituzten. Garat Pikasarriko misionestak kristoren predikua bota zuen igande arratsalde batez, ifernuko suaz mehatxatzen zituela jende debot horiek. Humiliatu ziren: prezioak apaldu zituzten. Ez da harritzeko 1842an, misionestegiari datxikola Garat-ek sortua zuen eskolak arrakasta izan bazuen: hor dira zuzendari izanen Elizanburu eta Agirre.

Hor ere nabari da Elizanbururen ideologia ez zela nagusi, ez bizi izan den Hiriburun, ez eta gero egonen den Hazparnen. Liburuetarik eta Frantzia behere horietako fraileen etxeetan zukeen bildua ideologia antisemita, antierrepublikar eta erregetiarra.

Aitortu behar dut halere mende ondarrean hasi dela idazten eta mendea aldatu zela ordukotzat. Hirugarren Errepublika sortua zen, antiklerikala eta elizako eskolen kontrakoa, Jules Ferry-rekin. Baina harri ninteke Hazparreko eskolan, gazteak ez baziren harmekin tiro egitera joaiten, urtean sei aldiz, Jules Ferry-k erabaki bezela (eta nahiz Jules Ferry-k zuen hori erabaki!), gaztetxo horiek, Alemanak Altzazia eta Lorraine-tik fueratzeko gai izan ziten handik eta zenbeit urteren buruan. Behin ere ez dut deus irakurtu Elizanbururen luma xorroxtak horren kontra idatzirik! (14).

---

(14) Harmekin tiroka eskolan.

DOKUMENTUAK

É L É M E N S D E L A S C I E N C E D U N A V I G A T E U R,

PAR M. l'Abbé GARRA DE SALAGOÏTY, Pro-
fesseur d'Hydrographie à Bayonne, Correspondant
des Académies Royales des Sciences de Toulouse,
de Bourdeaux, &c.

→—————←
P R E M I E R E P A R T I E .
→—————←

A P A R I S, R U E D A U P H I N E,

La seconde Porte cochère à droite par le Pont-Neuf.

De l'imprimerie de L. CELLOT, Gendre & Suc-
cesseur de CH.-ANT. JOMBERT, Libraire du Roi
pour l'Artillerie & le Génie,

A U F O N D D E L A C O U R.

M. D C C. L X X X I.

A P E C A P P R O B A T I O N E T P R I V I L E G E .

DOUANES IMPERIALES. REPUBLIQUE.
DIRECTION de Bayonne.
DOUANE d'Ar. de. de.
N° 468

P rérosés à la police du commerce extérieur, laissez
passer pour M. Garra de Salagoity - de neurant
à Bayonne - les objets ci-après qu'il a
déclaté à M. de Combes - pour transporter
à Bayonne - les objets ci-après
en vertu de la lettre de M. de Combes
du 10 Mars 1801.

Handwritten signature or mark

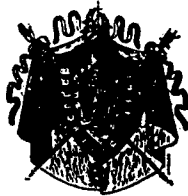
Au ind sept. l'année quatre vingt trois
 Deuxième de la République Française. Etotéte
~~de la ville de Lannion, ayant usé de son
 liberté et autorisé la première partie de
 l'acte provisoire, frauduleux, et
 usé de son privilège, en présence de
 l'un des ses nommés, à l'empêcher en
 présence de Citoyen Jacques Garra et
 Gallaport, prêtre, Cordeyron, tout ven académie
 de sciences de Toulouse, toulouze, de la
 marine et professeur de l'école nationale
 d'hydrographie de Narbonne de l'académie
 de Lannion. Et qui un Schibé au devant
 des procès verbaux de l'assemblée. Citoyen
 de l'arrondissement de N. Palais de Justice de
 Océan d'États. Actuellement présent en
 l'assemblée plus que de première. Et de
 l'arrondissement par l'intégration de l'acte
 de Narbonne et devant l'un des
 Citoyens nés au lieu Schibé la même l'assemblée
 Canoniques à luy accordé par le Citoyen
 Tarnan premier Maire Général en l'absence
 (1803)~~

 ONZIEME DIVISION MILITAIRE.

ORDRE DU JOUR.

Bayonne, le 5 Juillet 1813.

Des rapports multipliés parviennent de toutes parts sur l'indiscipline et le désordre que commettent les militaires qui se trouvent et passent à Bayonne, et sur-tout l'arme de la cavalerie. Ils se répandent dans les bourgs et villages; ils forcent les habitans à leur donner vivres, fourrages; ils pillent, volent leur linge et leurs effets; ils les vexent et les maltraitent de toute manière: les chefs sont souvent témoins de ces excès, et ne les répriment pas.

Cette conduite, qui ne pourrait pas être tolérée, même en pays ennemi, est bien plus répréhensible chez nos compatriotes. Il est temps d'arrêter ces excès, qui pourraient se propager s'ils restaient impunis.

En conséquence, tout militaire qui se permettra d'exiger de l'habitant autre chose que le logement, et qui se porterait

à quelque excès envers lui, soit en lui prenant des denrées de quelque espèce qu'elles soient, soit en le maltraitant, etc., sera arrêté et livré à un Conseil de guerre.

Messieurs les Officiers qui n'empêcheront pas ou qui toléreront le moindre excès, seront arrêtés et livrés à un Conseil de guerre, comme en étant personnellement responsables.

Nulla considération n'arrêtera, pour que les Militaires et les Officiers coupables soient punis conformément aux lois.

LE GÉNÉRAL DE DIVISION,
Commandant la 11.e et celle de réserve,
BARON LHULLIER.

24 Février 1848, mais tout d'abord il embrassa avec ardeur les idées les plus avancées de la révolution; il devint dans la partie du Canton d'Holdsy, qu'il habite, l'un des chefs des révolutionnaires exaltés, de Chaho, de Windaburu, ou S. Jaudens de Benaïd, le propagateur infatigable des journaux anarchiques, des écrits incendiaires, notamment du fameux catéchisme Renouveau. On le vit dans les élections de la sous-mairie, de la commune, du Conseil Général et de la législature appuyer de son influence, de ses démarches, de ses paroles, de ses votes les listes socialistes, et cela ouvertement, d'autorité administrative, suscitée d'un inquiète en fin et proposer sa suspension; malheureusement le Conseil supérieur, ayant été consulté, dans qu'un préalable les documents et renseignements nécessaires lui eussent été fournis, déclara, dans la séance du 11 Avril 1848, qu'il ne pouvait donner l'avis qui lui était demandé. Cependant la réflexion et l'action énergique du Gouvernement opérèrent un grand changement dans le Canton d'Holdsy; les esprits s'y calmèrent, beaucoup d'hommes égarés retournèrent à une plus saine appréciation de la situation, les hommes d'ordre reprirent courage, et avec le courage retrouvèrent leur légitime influence; les agents de désordre, des vivants peu à peu isolés et leurs prédications n'eurent plus d'écho autour d'eux; je pensai un moment, après une conversation que j'eus avec Sarraburu, qu'il avait suivi l'impulsion générale, qu'il avait rompu avec ses anciens amis, qu'il avait abandonné la pensée de la réalisation de folles et coupables utopies j'ai vu par sa conduite récente qu'il m'avait trompé. En effet, en Octobre 1848, lors des élections départementales, (élection de M. Odartès) il a encore pactisé avec les hommes de désordre, il a assisté à un concubule où de nouveau Windaburu, il a prêché l'abstention au marché de S. Martin, d'Arbonne, enfin il est parvenu, par des manœuvres déloyales du scrutin les deux tiers des électeurs de sa commune. Sa pernicieuse influence s'est fait ressentir encore et au vote du 20 Décembre et à celui du 24 Février.

Sarraburu est marié; il est assez convenable dans sa vie privée; on lui reproche cependant, d'avoir manqué de délicatesse dans deux circonstances, en niant ses dettes, et en refusant de les payer; il y a été contraint par des jugements du Juge de paix de son canton. De ce qui précède il est facile de conclure, et pour le Procureur Général, que Sarraburu est peu digne des fonctions de confiance dont il est investi; mille part l'on me doit désirer un pareil instituteur; partout sa présence sera dangereuse; mais nous abstons, il est urgent de le déplacer; car, quelque soit le poste qu'on lui destine, il ne pourra y faire, le mal qu'il a fait et qu'il perpétue à Hélette.

En effet, il a à Hélette des moyens d'action qu'il ne retrouverait pas dans d'autres circonscriptions; il y a une influence qu'il lui serait difficile d'établir ailleurs; ainsi il y

trouve un point d'appui dans le Maire, dont nous attendons tous les jours la révoation, et même dans le Curé fort distingué en politique, il y a un grand nombre d'individus sous sa dépendance par ses fonctions multiples et comme secrétaire de fait de la mairie (Il a été remplacé dans ces fonctions par l'huissier Bureau, homme fort délié, chez lequel il loge, son ami intime et son collègue politique); et comme agent de la Société mutuelle, et surtout, comme gérant à peu près officiel des propriétés de M. S. de Girardin et de M. de Ludo.

Je suis
 V^{re}

Le Procureur de la République
 Signé: De Sarralde.

pour copie conforme

Le Secrétaire de l'Académie
 (des Basses-Pyrénées);
 L. Gaviegan

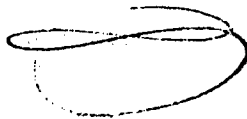

DOUANES PASSAVANT pour circuler dans les 2 myria-
 IMPÉRIALES. mètres (4 lieues communes) Frontières de la
 République.

DIRECTION
 de Bayonne.

DOUANE
d'Hellette
 N.º *468.*

PRÉPOSÉS à la police du commerce extérieur, laissez
 passer pour M. *François Amey* - demeurant
 à *Hellette* - les objets ci-après qu'il a
 déclaré *aller Cambo*. - pour transporter
 à *vi. un établissement à Hellette* Savoir :
taille ouïmane bid chatou manque
en toile, ha. de mangete

Le présent nul après *un* jour
 Fait au Bureau des Douanes Impériaies d' *Hellette*
 le *19. 07. 1911* an *1911*

Mansu

Le Receveur,
Mirville

2me page

Donlle venoit, ou elle avoit pris les agneaux & Chevreau & bœufs sur le cheval, quelle son diroit & s'elle, les destinât pour être consommés en la boue. Nous a répondu qu'elle venoit du marché de Belette, elle avoit été porteur de la moue pour les vendre de laquelle elle avoit payé les droits dus au Roi & au bureau de Bayonne & que ce qu'elle n'avoit pu vendre étoit encore sur son cheval, que quant aux agneaux & chevreaux chargés sur son cheval elle les avoit achetés au marché de Belette en Navarre, quelle les transportoit à baspau lieu de son domicile & n'a voulu nous dire son nom, ce qu'entendant nous s^{re} commis, avons sommé la sa femme de nous représenter l'acquit à payement du droit de foraine dû sur les agneaux & chevreaux & tous sortis de Navarre pour le bureau quelle avoit dû acquiescer au bureau de Belette & celui du droit de foraine de Bayonne, quelle a dû payer au bureau de son diocèse, quelle laisoit dire à elle pour à l'épave d'un ton seul. Menant que nous fions des voleurs qui laignoient de Notre propre abondance le payement de ce droit pour nous l'approprier qu'il n'étoit point du, quelle ne l'avoit jamais payé, pour les bœufs quelle avoit exportés de Navarre en Labours quelle ne l'avoit point payé pour ceux quelle voient rituellement, & quelle ne le payoit point à l'avenir, lui quoy nous avons expliqué à la femme qu'elle doit de foraine en Navarre & de ce n'est point nouveau qu'il étoit à la connaissance du public, que depuis l'ordonnance de l'établissement de ce droit, devant citée, il y avoit toujours eu sur la limite de ces deux provinces des bureaux établis & notamment à Belette, donlle venoit pour en faire la recette, quelle n'ignoroit certainement pas conséquemment qu'elle étoit avec connaissance de cause & propos de l'être, quelle faudoit celui qui étoit dû sur les agneaux

13e ANNÉE.SUPPLÉMENT N° 2

1882

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

Département des Basses-Pyrénées

BULLETIN OFFICIEL

DE

L'INSTRUCTION PRIMAIRE

PUBLIÉ

AUX FRAIS DES INSTITUTEURS

EXERCICES MILITAIRES

BATAILLONS SCOLAIRES
Gymnastique

SOMMAIRE

	Pages
Décret du 6 juillet 1882 : formation et organisation des bataillons scolaires.....a.....	43
Arrêté du 6 juillet 1882 : délivrance des fusils et munitions scolaires ; exécution du tir.....	45
Circulaire du ministre de la guerre ; réunions en armes dans un but d'instruction militaire.....	48
Circulaire relative aux bataillons scolaires.....	49
Arrêté du 30 juillet 1882 : poinçonnage des fusils destinés aux bataillons scolaires.....	51
Arrêté du 20 décembre 1882 : instruction militaire des enfants non incorporés dans les bataillons scolaires.....	51
Arrêté du 30 décembre 1882 : armes à l'usage des élèves des établissements libres, ne faisant pas partie des bataillons scolaires.....	52
Circulaire relative aux appareils de gymnastique dans les écoles primaires.....	53